

Sprawozdania

Sprawozdanie z V Sympozjum Naukowego Polskiego Towarzystwa Psychologii Behawioralnej Kraków, 20-21 marca 2009 roku

W dniach 20-21 marca 2009 r. w Krakowie odbyło się V Sympozjum Naukowe zorganizowane przez Polskie Towarzystwo Psychologii Behawioralnej. Obrady rozpoczęły się w dniu 105. rocznicy urodzin B. F. Skinnera. Jubileuszowy charakter Sympozjum podkreślony został przez szczególne miejsce konferencji – Aulę Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego – oraz projekcję ostatniego publicznego wystąpienia Skinnera, które odbyło się na 10 dni przed jego śmiercią w Bostonie. Wykład ten wygłoszony został przez Skinnera z okazji przyznania mu przez Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne nagrody za całokształt działalności naukowej.

Celem Sympozjum było rozwinięcie tematu ubiegłorocznej konferencji dotyczącej możliwości i ograniczeń psychologii behawioralnej i psychologii poznawczej. Temat ten został podjęty na początku w wystąpieniu Skinnera, który mówił o tym, dokąd wiedzie poszukiwanie wyjaśnień zachowania człowieka w jego umyśle, a dokąd poszukiwanie wyjaśnień w środowisku. Następnie problematyka ta została poruszona w 9 wykładach i 21 referatach, podzielonych na pięć sesji tematycznych. Nad jakością przemówień czuwał Komitet Naukowy w składzie: prof. dr hab. Jan Czesław Czabała (APS), prof. dr hab. Maria Kielar-Turska (UJ), prof. dr hab. Edward Nęcka (UJ), prof. dr hab. Piotr Oleś (KUL, SWPS), prof. dr hab. Paweł Ostaszewski (UW, SWPS), prof. dr hab. Wojciech Pisula (IP PAN), dr hab. Ewa Czerniawska (prof. UW), dr hab. Krzysztof Krzyżewski (prof. UKSW), dr hab. Agnieszka Niedźwieńska (UJ), dr hab. Romuald Polczyk (UJ), dr Przemysław Bąbel (UJ), dr Monika Suchowierska (SWPS).

Wykłady, które otwierały bądź kończyły kolejne sesje, wygłosili: prof. Edward Nęcka, prof. Paweł Ostaszewski, dr hab. Krzysztof Krzyżewski (prof. UKSW), dr hab. Romuald Polczyk, prof. Piotr Oleś, prof. Maria Kielar-Turska, prof. Czesław Czabała, dr hab. Ewa Czerniawska.

Profesor Nęcka przedstawił trudności, jakie stwarza nauce odpowiednie ujęcie problemu samokontroli – wymaga on bowiem opisu z pozycji dalekich od klasycznego pozytywizmu. Nauka empiryczna oferuje wyjaśnienia w terminach przyczynno-skutkowych, co prowadzi do kłopotów w zrozumieniu zjawisk polegających na samoregulacji i samokontroli. W psychologii poznawczej problem ten przejawia się w tendencji do szukania wyjaśnień pozornych. W referacie ukazane zostały możliwości i ograniczenia naukowego ujęcia tego zagadnienia.

Profesor Ostaszewski, przeciwstawiając się powszechnemu pogładowi, że Skinner był ostatnim przedstawicielem behawioryzmu, zaprezentował tezy dwóch ważnych post-Skinnerowskich rodzajów behawioryzmu. Pierwszym z nich jest behawioryzm teleologiczny Rachlina, który analizuje tylko zachowania obiektywnie obserwowane, a terminy odnoszone do poziomu mentalnego traktuje jako nazwy typowych wzorców zachowania rozciągniętych w czasie. Drugi – behawioryzm teoretyczny Staddon – włącza do wyjaśniania zachowania terminy czysto teoretyczne, dotyczące hipotetycznych stanów wewnętrznych, wynikających ze specyficznej historii doświadczeń ze środowiskiem, a nie będących ani bodźcami, ani reakcjami.

Wykład prof. Krzyżewskiego dotyczył książki Skinnera *Science and human behavior*, w której Skinner nie tylko dokonał przejścia od zachowania jako obiektu badania psychologicznego do zachowującego się (*behave*), lecz także mocno eksponował to przejście i podkreślał jego znaczenie. Pozwolił tym samym postawić pytanie o przesłanki tego przejścia, sposób jego dokonania i jego rezultat w postaci pewnej wizji tego zachowującego się. Skinner stwierdził: „Zachowanie domaga się jakiegoś zachowującego się organizmu”, po czym nastąpił szereg stwierdzeń dookreślających owego zachowującego się w wyniku analizy jego zachowania. Z tego względu, iż taki sposób pracy jest charakterystyczny nie tylko dla innych behawiorystów, lecz także dla psychologów o innej orientacji teoretycznej, można według Krzyżewskiego potraktować zabieg Skinnera jako pewną propozycję w dyskusji na temat możliwości zbudowania antropologii psychologicznej.

O sposobach wyjaśniania sugestialności interogatywnej, czyli podatności na sugestię w kontekście przesłuchania, opowiedział dr hab. Romuald Polczyk (UJ). Istniejące teorie sugestialności koncentrują się na procesach poznawczych i emocjonalnych. W wystąpieniu zaprezentowana została możliwość wyjaśnienia tego zagadnienia zgodnie z podejściem behawioralnym. Opierając się na założeniu, że w codziennym życiu ludziom często zadawane są pytania sugerujące pożądaną odpowiedź, można wnioskować, że pytający, otrzymując oczekiwaną odpowiedź, doznaje satysfakcji, wskutek czego zachowuje się w nagradzający dla pytanego sposób. W ten sposób ludzie uczyliby się ulegać sugestiom.

W swoim wystąpieniu prof. Oleś podjął temat inspiracji behawiorystycznych w teoriach osobowości. Mówił o znaczeniu wnioskowania przyczynowo-skutkowego i eksperymentalnego paradygmatu badawczego w rozwoju teorii społecznego uczenia się oraz poznawczych teorii uczenia się. Zaznaczył, że choć w ostatnich dekadach odchodzi się w psychologii osobowości od prostych wyjaśnień przyczynowo-skutkowych na rzecz bardziej złożonych modeli zjawisk, istnieją takie domeny zachowań, które w sposób wystarczający opisują i wyjaśniają reguły opracowane w ramach behawioryzmu.

Prof. Kielar-Turska skupiła się w swoim wykładzie na strategiach komunikacyjnych rodziców w interakcji z dzieckiem. Przedstawiła wyniki badań (Lasota, Kielar-Turska, 2008), które wykazały różnice w zachowaniach komunikacyjnych matek w stosunku do dzieci, u których rozwój mowy przebiegał w sposób prawidłowy, oraz w stosunku do dzieci, u których rozwój mowy był opóźniony. W pierwszym przypadku częściej pojawiały się strategie rozwijające, rozszerzanie pola uwagi dziecka, pozostawianie dziecku swobody. W drugim – częściej występowały strategie ograniczające, wyręczanie dziecka, kontrola imperatywna. Uzyskane wyniki badań sugerują, że korygowanie i stymulowanie rozwoju dziecka należałoby rozpocząć od treningu strategii rodziców stosowanych wobec dzieci.

Prof. Czabała zwrócił uwagę na to, że w obszarze badań nad skutecznością różnych terapii zaprzestano koncentrowania się na pytaniu, która psychoterapia jest najbardziej skuteczna, sformułowano natomiast pytanie o to, jaka terapia jest najbardziej efektywna w leczeniu konkretnego zaburzenia. Pytanie to opiera się na założeniu, że skuteczność określonych metod zależy od ich adekwatnego doboru do leczenia zróżnicowanych zaburzeń psychicznych. W wystąpieniu przedstawiono wyniki badań potwierdzających użyteczność stosowania technik behawioralnych w leczeniu różnego rodzaju zaburzeń lękowych (fobie, lęk uogólniony, napadowe zaburzenia lękowe), w zaburzeniach depresyjnych, w uzależnieniach.

W swoim wykładzie prof. Czerniawska odpowiadała na pytanie: „Czy i dlaczego funkcje węchowe człowieka są warte zainteresowania?” Duże znaczenie funkcji węchowych dla człowieka wynika stąd, że zapach wywiera duży wpływ na jego zachowanie.

wanie, jak również na emocje i funkcjonowanie poznawcze. Wpływ ten jest jednak inny niż sugerowałyby to działania osób w branży marketingowej. Zaprezentowana została specyfika zmysłu węchu na tle innych zmysłów oraz specyfika pamięci węchowej na tle innych rodzajów pamięci. Wskazano na znaczenie diagnozy funkcji węchowych w przypadku pewnych schorzeń psychicznych i somatycznych.

Pierwsza z sesji referatowych, prowadzona przez P. Ostaszewskiego, nosiła tytuł: „Z historii psychologii behawioralnej”. Po wykładzie plenarnym prof. Krzyżewskiego wygłoszone zostały trzy referaty. Pierwszą prelegentką była Anna M. Ziółkowska (UW, PTPB), która odwoływała się do wygłoszonego przez Skinnera 25 lat temu referatu zatytułowanego: „Dlaczego nie podejmujemy działań mających na celu ocalenie świata”. Autorka przedstawiła przewidywane przez Skinnera zagrożenia dla świata, ich przyczyny oraz proponowane sposoby rozwiązania z perspektywy 25 lat, które minęły od wygłoszenia tego referatu. Referat Magdaleny Świeżaczyńskiej (UW) dotyczył sposobu widzenia behawioryzmu przez Dennetta. Twierdził on, będąc w całkowitej opozycji wobec Skinnera, że przy opisie zachowania należy używać intencjonalnego słownictwa, gdyż opis jedynie za pomocą historii wzmocnień nie wystarcza. Wystąpienie miało na celu ukazanie braku zrozumienia lub niewłaściwą interpretację zasad radykalnego behawioryzmu. Dominika Czajak (UJ, PTPB) przybliżyła słuchaczom postać Iwana Pietrowicza Pawłowa. Ukazała przemianę Pawłowa fizjologa w Pawłowa psychologa, drogę prowadzącą go do jego znanych na całym świecie odkryć oraz przytoczyła pewne mało znane fakty z życia wybitnego naukowca.

Sesja druga zatytułowana została „Jedno zachowanie – różne punkty widzenia”. Przewodniczył jej prof. Nęcka. Sesja rozpoczęła się wykładem plenarnym Romualda Polczyka, następnie referaty wygłosiło pięciu prelegentów. Przemysław Bąbel przedstawił ewolucję poglądów dotyczących udziału procesów poznawczych w warunkowaniu klasycznym i instrumentalnym. W klasycznym podejściu procesy poznawcze nie odgrywały żadnej roli w procesie uczenia się. Twierdzenia Tolmana traktowano jak herezję. Z czasem jednak herezja przestała być herezją, wręcz przeciwnie – stała się dogmatem. W refleksji nad tym, czy słusznie, zaprezentowane zostały badania wskazujące na to, że zarówno warunkowanie klasyczne, jak i instrumentalne może mieć charakter automatyczny. Następny referat, dotyczący roli nagród i kar w powstawaniu efektu oczekiwania nauczyciela, zaprezentował Sławomir Trusz (UP, PTPB). Przedstawione zostały wczesne badania dotyczące samospełniających się przepowiedni oraz rezultaty późniejszych metaanaliz, wskazujące, że znaczenie sprzężeń zwrotnych w powstawaniu efektu oczekiwania nauczyciela jest raczej niewielkie. Przeanalizowano rolę nagród i kar na podstawie teorii czterech czynników pośredniczących Rosenthala. Arkadiusz Białek (UJ) zreferował istniejące obecnie stanowiska w sporze dotyczącym wyjaśniania zdolności szympanów do podążania za cudzym spojrzeniem. Nie istnieje jednoznaczna odpowiedź na pytanie, czy umiejętność ta wynika jedynie z reagowania szympanów na wskazówki zawarte w zachowaniu innych osobników, czy też opiera się na ich wiedzy odnoszącej się do tego, co inny organizm widzi. Łukasz Paw (UJ, PTPB), odpowiadając na pytanie: „Czy gołąb doświadcza dysonansu poznawczego”, zaprezentował paradygmat eksperymentalny, rozwijany głównie przez Zentalla, w którym gołąb prezentuje zachowania dające się wyjaśnić za pomocą pojęcia dysonansu poznawczego. Zachowanie gołębia można jednak przedstawić w kategoriach mniej złożonych zachowań. Jest to dla prelegenta punkt wyjścia do rozważań na temat przydatności wprowadzania do psychologii nowych teoretycznych konstruktów wyjaśniających zachowanie człowieka. Ostatni w tej sesji referat zaprezentował Krzysztof Cipora (UJ, PTPB), który analizował techniki neurolingwistycznego programowania pod kątem występowania w nich elementów procesów warunkowania. Wyodrębnił wspólne części pewnych interwencji,

wyrażonych jednak w zupełnie różnych językach. Równocześnie wskazywał na obszary, w których te interwencje w istotny sposób się od siebie różnią.

Sesja trzecia, której przewodniczyła prof. Kielar-Turska, dotyczyła tematu skuteczności terapii behawioralnej. Po wykładzie plenarnym Cz. Czabały wystąpili: Monika Suchowierska (SWPS, Centrum Wczesnej Interwencji Krok po Kroku) i Rafał Kawa (UW, Centrum Wczesnej Interwencji Krok po Kroku). Zdefiniowali oni, czym jest nauka, pseudonauka i antynauka, by następnie, na podstawie wyników różnych badań, przedstawić, które ze stosowanych powszechnie oddziaływań mających na celu poprawę funkcjonowania dzieci z autyzmem można zaliczyć do podejść naukowych, pseudonaukowych, a także antynaukowych. Alina Sylka i Monika Zielińska (Uniwersytet Gdański, Centrum Diagnostyki i Terapii Zaburzeń Rozwojowych) przedstawiły program interwencji kryzysowej stosowanej przy budowaniu zachowań werbalnych u dzieci z zaburzeniem ekspresji słownej. Efekty terapii zaprezentowały na przykładzie dzieci leczonych w Centrum. Katarzyna Kasprzyk i Joanna Wachel (Filia nr 1 Szkoły Podstawowej nr 6 w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym nr 4 w Krakowie) zaprezentowały badania własne, przeprowadzone na dwójgu dzieciach z autyzmem, mające na celu określenie skuteczności uczenia z wykorzystaniem nagród pozytywnych, kar pozytywnych oraz rekonstrukcji.

Sesja czwarta, prowadzona przez prof. Czabałę, dotyczyła możliwości terapii behawioralnej. Po wykładzie plenarnym prof. Kielar-Turskiej można było usłyszeć cztery referaty. Pierwszy wygłosiły Monika Szmidt i Monika Zielińska (Uniwersytet Gdański, Centrum Diagnostyki i Terapii Zaburzeń Rozwojowych). Przedstawiły one historię postępowania terapeutycznego zastosowanego u dziewczynki z autyzmem w celu wyeliminowania moczenia dziennego. Porównywały techniki stosowane przez różne placówki. Wystąpienie zakończyły pytaniem o etykę w pracy terapeuty behawioralnego. Aneta Bagińska i Monika Zielińska (Uniwersytet Gdański, Centrum Diagnostyki i Terapii Zaburzeń Rozwojowych) podjęły problem właściwej diagnozy i skuteczności terapii mutyzmu wybiórczego. Przedstawiły również własne doświadczenia w pracy z osobami cierpiącymi na mutyzm wybiórczy. Joanna Jaworska, Anna Lubomirska i Ewa Włodarska (Instytut Wspomagania Rozwoju Dziecka) zaprezentowały korzyści płynące z zastosowania planów aktywności w rozwijaniu deficytowych sfer u dzieci z autyzmem. Wskazały na elastyczność metody, umożliwiającą tworzenie planów odpowiednich dla różnych poziomów funkcjonowania dzieci oraz dopasowanych do rodzaju kształtowanych umiejętności. Ostatni w tej sesji tematycznej referat wygłosiła Anna Rejek (Przedszkole Integracyjne nr 247 w Warszawie). Dotyczył on wywoływania mowy u dzieci z autyzmem przy wykorzystaniu elementów terapii behawioralnej i terapii przez zabawę. Zagadnienie zostało omówione na przykładzie dwuletniego uczestnika zajęć logopedycznych.

W ostatniej sesji, zatytułowanej „Zastosowania psychologii behawioralnej”, prowadzonej przez Agnieszkę Niedźwieńską, zaprezentowanych zostało pięć referatów. Małgorzata Siekańska (Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie) mówiła o zachowaniach rodziców wobec dzieci uprawiających sport wyczynowo. Wskazywała na rozbieżności między opiniami rodziców i ich dzieci dotyczące zachowań spostrzeganych jako wywieranie presji i zachowań spostrzeganych jako wspieranie. Ukazała, jak można efektywnie wspierać dzieci uprawiające sport. Beata Wasylewicz (UJ) przedstawiła badania dotyczące skuteczności terapii EEG *biofeedback* w leczeniu ADHD. Omówiła zmiany pojawiające się wskutek takiej terapii na poziomie behawioralnym i poznawczym, a także w sposobie funkcjonowania struktur mózgowych. Aleksandra Gronostaj (UJ, Interwencyjna Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza dla Dziewcząt) zaprezentowała techniki behawioralne wykorzystywane w pracy personelu placówki opiekuńczo-

-wychowawczej typu interwencyjnego. Wskazywała na istotność jasnego i szczegółowego precyzowania wymagań oraz systematycznego stosowania wzmocnień. O wpływie wzmocnień na zachowanie mówiła również Alicja Leszczyńska (UJ). Wskazała, w jaki sposób prawo dopasowania pozwala opisywać, przewidywać i pozytywnie wpływać na zachowanie uczniów. Ostatni referat, zatytułowany przewrotnie: „Co daje skrzyżowanie komputera z budzikiem?“, wygłoszony przez Karola Wolskiego (UJ), dotyczył możliwości zastosowania psychologii poznawczo-behawioralnej w projektowaniu przedmiotów codziennego użytku.

Na zakończenie warto podkreślić, że zadanie, jakie stawia sobie Polskie Towarzystwo Psychologii Behawioralnej, z przewodniczącym Przemysławem Bąblem na czele, jest wciąż realizowane. Zadaniem tym jest rozwijanie i propagowanie wiedzy psychologicznej, ze szczególnym uwzględnieniem analizy behawioralnej jako nauki o zachowaniu. Coroczne konferencje są dobrym sposobem, by taką wiedzę psychologiczną szerzyć. Jednocześnie uwidacznia się ogromna potrzeba środowiska, by taką wiedzę zdobywać. Przejawia się to w coraz większej liczbie słuchaczy, którzy przyjeżdżają na konferencję z całej Polski. Są wśród nich reprezentanci zarówno ośrodków akademickich, jak i terapeutycznych. Z roku na rok zwiększa się również liczba wystąpień, w tym najwybitniejszych polskich psychologów. Tegoroczna konferencja była potwierdzeniem tego, że Towarzystwo się rozwija, a jego wpływ na rozwój wiedzy psychologicznej jest coraz większy.

Beata Wasylewicz
Instytut Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego